

КРИЛОВА Світлана,
доктор філософських наук, професор,
завідуюча кафедрою культурології та
філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

ВИМІРИ ЛЮБОВІ ТА ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ САМОТНОСТІ

Чи здатна любов долати екзистенціальну самотність? Для того, щоб відповісти на це непросте запитання, необхідно усвідомити основоположні виміри любові – любов до себе, еротичну й надеротичну любов.

Можна припустити, що любов до себе – це стадія творення особистості, стадія самотворення. Любов до себе – це перший щабель у великій та довгій сходинці любові не тільки еротичної, але й любові до Всесвіту, людства. Бога. Любов до себе дає можливість кожній людині пережити, що окрім тілесності вона має ще духовне та душевне начала, які у їх поєднанні і складають особистість.

Лише намагаючись дати відповідь на запитання «Хто Я?», людина починає по-справжньому пізнавати навколишній світ. Спочатку людина бере знання, вже накопичені людством, наступний етап – це віддавання. «Віддавати, – пише Е.Фромм, – набагато радісніше, ніж отримувати, – не тому, що є зайве, а тому, що, віддаючи, я відчуваю, що живу» [1, с. 162]. Людина починає творити, – вона дарує свою неповторність людству. Це може бути об'єктивована творчість у вигляді артефактів культури.

Однак любов до себе стає найбільш конструктивною в самотворенні. Лише через самотворення стає можливим творення відносин між людьми, творення Любові. Та справедливою буде і протилежна думка: самотворення стає можливим тільки завдяки любові – любові до себе, що творчо відкривається світові.

Така любов до себе має, за термінологією Е.Фромма, плодотворний характер. Він пише: «Плодотворність – це реалізація людиною притаманних їй можливостей, використання своїх сил» [2, с. 89].

Отже, дійсна любов до себе – це велика праця, це зростання та накопичення знань і почуттів, це самозміна, яка дає можливість не тільки брати, але й віддавати.

Плодотворна, конструктивна любов до себе – це зразок любові до всіх і всього. Вона приводить до персоналізації стосунків зі світом. Подібне ставлення до себе розвиває відношення зі світом від моделі «Я» – «Воно» до моделі «Я» – «Ти». Цікавими є слова Мейстера Екхарта: «Якщо ти любиш себе, ти любиш усякого іншого так, як себе. Поки ти любиш іншого менше, ніж себе, тобі не вдасться любити себе як треба; але якщо ти любиш всіх однаково, і себе також, то ти любитимеш їх як єдиного, і цей єдиний є і Бог, і людина. Отже, великий та праведний той, хто люблячи себе, любить також й усіх інших» [3, с. 143].

Конструктивна любов до себе – це любов до ідеального себе. Коли людина починає любити в собі свої ідеальні, бажані риси, а не тільки милуватися та хвалитися теперішнім станом, тільки тоді любов до себе наповнюється вищим етичним сенсом. Конструктивна любов до себе актуалізує не тільки саму людину, вона актуалізує людей, які знаходяться поруч. Людина,

наповнена конструктивною любов'ю до себе, не має бажання володарювати над людьми – плідотворність її світовідношення у тому, що свій саморозвиток вона прагне передати іншим у вільній комунікації.

Але любов до себе може мати і деструктивний характер. Це відбувається тоді, коли людина ставиться до себе не як до особистості, яка повинна розвиватися, а як до індивідуальності, що вже завершила свій розвиток, і вважає себе абсолютною в усіх проявах. Така любов до себе є замкненою і виступає нарцисизмом. Рано чи пізно вона призведе до фундаментальних екзистенційних криз особистості. Вона породжує не ідею безсмертя, а ідею кінцевості, замкненості та тлінності людського Я.

На відміну від деструктивної, конструктивна любов до себе як відкрита любов народжує надію на безсмертя. Це поки що не віра, а впевненість, яка може стати вірою лише у подальшому розвитку – тоді, коли особистість, що любить себе, творчо розкриваючись світові, знаходить іншу особистість, здатну прийняти саме цю відкритість та відповісти на неї.

Зустріч двох розвинутих особистостей, що вже вийшли за межі лише любові до себе та прагнуть більшого, означає еротичну любов. Головним в еротичній любові є те, що дві особистості з'єднуються в нову цілісність, яка не заперечує, а навпаки, підсилює неповторність та унікальність кожного з них. Не можна не погодитися зі словами Е. Фромма: «Парадокс любові в тому, що дві істоти складають єдине ціле і все одно залишаються двома істотами» [1, с. 150].

Еротична любов є щось вище, ніж любов до себе. Однак вона може виникнути лише на основі конструктивної любові до себе. Адже людина, яка не полюбила себе, не здатна полюбити

іншого. Американська письменниця Урсула ле Гуїн в романі «Поріг» прекрасно висловила цю думку. Вона описує юнака, який довго не міг нікого полюбити саме тому, що не любив себе. Коли ж він вийшов у простір любові до себе, то зміг полюбити і дівчину – він побачив її як глибинно близьку собі, хоча бачив і раніше та не помічав.

Центральне місце еротичної любові серед інших видів любові підкреслює Мігель де Унамуно. «Статева любов, – зазначає він, – це зародок усякої іншої любові». Адже саме в «статевій любові та за допомогою неї ми шукаємо вічності» [4, с. 138].

Еротична любов, на думку М. де Унамуно, в емпіричному житті людини є піднесеною і трагічною, адже вона протистоїть смерті і дивним чином з'єднується із нею. «На землі ми можемо продовжити себе тільки за умови, що помremo, віддамо своє життя іншому» [4, с. 138].

Розмірковуючи далі, ми доходимо до того, що еротична любов може бути досить різною. Вона може бути любов'ю-пристрастю, яка затьмарює розум, а може бути любов'ю-творчістю чи любов'ю-цілісністю, що приводить до прозріння людини. Вол. Соловійов, а за ним М. Бердяєв поділяють еротичну любов на земну, безособову та особистісну, що підноситься над родовим та буденним буттям людини. Перша пов'язується цими авторами з Афродитою «вульгарною та родовою», Афродитою Пандемос, друга ж уособлюється в образі Афродити Небесної, Афродіти Уранії.

Любов-пристрасть – це любов між людьми, які ще не пройшли етап конструктивно-творчої любові до себе. Першим щаблем їх розвитку стає ілюзорна любов до іншого. Вона ілюзорна саме тому, що передусім означає бажання фізично володіти тим, кого любиш.

Любов-пристрасть значною мірою близька до інстинкту продовження роду. Коли інстинкт реалізується, втрачаючи свою силу, така любов швидко зникає чи перетворюється на звичку. Зрозуміло, що подібна любов не дає відчуття цілісності – особистісна дискретність та розірваність при фізичному з'єднанні – ось що переживає жертва любові-пристрасті. Любов-пристрасть більш близька до закоханості, ніж до любові. Закоханість швидко з'являється й швидко зникає. Так зникає і віра в безсмертя – якщо не має цілісності, любові, гармонії і повноти життя, навіщо потрібна Вічність?

Любов-пристрасть реалізується в родовому бутті. Але в цьому бутті, що взяте саме по собі, засинає особистісне начало. Матеріальна взаємодія в роді перемагає духовне та особистісне. І любов-пристрасть, яка реалізована в родовому бутті, втрачає свою глибинну силу. Можна цілком погодитися з Миколою Бердяєвим, який пише, що «родова статевая любов є... ілюзорне подолання розриву статей; єдина та повна, досконала та вічна індивідуальність у ній не досягається» [5, с. 24].

Якщо родове буття не з'єднує людей, які відчують один до одного любов-пристрасть, більш нічого не може склеїти їх стосунків. Пристрасть проходить і залишається лише порожнеча. Коли ж рід міцно пов'язав таких людей, вони будуть щиро впевнені в тому, що безсмертя особистості – в продовженні роду.

Та на думку Мігеля де Унамуно, є сила, що може вивести людей із любові, як сліпої пристрасті, у духовну любов. Ця сила – граничне страждання, граничний біль, що виходить за фізичні межі і набуває метафізичного сенсу.

«... Любов духовна народжується з болю, зі смерті любові плотської» [4, с. 139], – пише він. І хоча «вона народжується

також із жалісливого почуття, яке батьки відчувають до своїх безпомічних немовлят, що мають потребу в їх заступництві» [4, с. 139], вона повинна вийти за межі лише тілесного жалю. Саме тоді вона вийде за межі сліпої пристрасті.

Для ілюстрації цієї думки, М. де Унамуно приводить історію чоловіка і жінки, які втратили сина. Вони народили його у гарячій пристрасті, але саме ця пристрасть відчужувала їх одне від одного і до, і після народження дитини. Мислитель починає свою розповідь із заяви про тимчасовість, недійсність пристрасті поруч з безоднею справжньої, духовної. «Коханцям не дано відчути істинної самовідданої любові, – пише М. де Унамуно, – істинного єднання не тільки тілом, але й душею, доти, доки могутній молот болю не роздробить їх серцець, перемоловши їх в одній ступі страждання» [4, с. 139].

Пристрасть могутньо притягує чоловіка та жінку. Але вона і відчужує їх. Пристрасть породжує внутрішню самотність – ту самотність, яка безжалісно нагадує про тимчасовий характер з'єднання.

Розмірковуючи про чоловіка і жінку, яких духовно з'єднала лише втрата сина, М. Унамуно продовжує: «Чутгева любов з'єднала їх тіла, але роз'єднала душі, залишаючи їх чужими один одному, але від цієї любові мали вони плід плоті – сина. А цей їх син, народжений у смерті, раптом захворів та помер. І ось, вболіваючи за сина, що був плодом їх плотського поєднання та духовного роз'єднання, чи взаємного відчуження, коли біль роз'єднав та охолодив їх тіла, однак поєднав їх душі, коханці, батьки, схопили один одного в обійми відчаю, і тоді зі смерті плоті сина народилася справжня духовна любов. Інакше кажучи, впали окови плоті, що пов'язували їх колись, і вони вдихнули повітря свободи» [4, с. 139].

Отже, виходячи з позиції М. де Унамуно, можна стверджувати: саме трагедія може знов поєднати людей, які стали чужими одне одному. У дійсно трагічній ситуації є той екзистенціальний біль, те страждання, що перетворює закоханих у люблячих. Спільне відчуття страждання та перебування у стражданні веде до поєднання роз'єданого.

Перебування у стражданні може з'єднати внутрішньо роз'єднаних пристрастю. Трагедія – це знак, який натякає на метаморфозу. Трагедія – це болісний голос Буття, який закликає коханців звернутися не до тілесних, а душевно-духовних стосунків. «Адже духовною любов'ю, – пише М. Унамуно, – люди люблять одне одного лише тоді, коли разом відчули один і той же самий біль, коли разом вони були запряженими в ярмо однієї спільної муки, довго орали кам'янистий ґрунт життя. Лише тоді вони розуміють і відчують один одного, і в спільному своєму нещасті відчують співчуття та любов один до одного» [4, с. 139].

На відміну від любові-пристрасті можливі більш піднесені прояви еротичної любові. Міф про андрогінів у Платона символічно вказує на таке з'єднання чоловічої та жіночої половин, що складають метафізичну цілісність. У вищих своїх проявах еротична любов виступає як любов-цілісність. Така цілісність стає дійсністю не просто як статеве тілесне з'єднання, а як співтворчість чоловіка та жінки. Саме у цій співтворчості людина піднімається над статевою обмеженістю. Не можна не погодитися з М. Бердяєвим, який пише: «Стать – це те, що повинне подолатися, стать – це розрив. Поки залишається цей розрив – немає індивідуальності, немає цілісної людини. Але подолання статі є ствердження статі, а не заперечення, є творче

з'єднання статей, а не відвертання від статевого томління» [5, с. 25].

Творче з'єднання статей з необхідністю породжує абсолютно відкрити еволюцію та розвиток людського буття, тому необхідна Вічність, щоб вмістити духовний, душевний і фізичний поступ особистостей, які з'єднані любов'ю.

Еротична любов-цілісність як творчість – це подвоєна любов до себе. Це любов до себе-Іншого. Моя друга половина – це Я, але це є і щось інше. Це інша особистість з іншим внутрішнім світом, з іншим духовним та душевним розвитком. Але моя інша половина доповнює і розширює все те, що є у мені, і, синтезуючи все надбане двома особистостями, виникає гармонійна цілісність, яка бажає Вічності, щоб ніколи не втратити свою другу половину і взаємну цілісність.

Володимир Соловійов в роботі «Смисл любові» пише: «Справжня любов є та, яка не стверджує у суб'єктивному почутті безумовне значення людської індивідуальності в іншому і собі, але й виправдовує це безумовне значення в дійсності, дійсно позбавляє нас від необхідності смерті та наповнює абсолютним змістом наше життя» [6, с.130-131].

Володимир Соловійов зазначає, що дві особистості, з'єднані у любові, виражають буття Бога на землі. Однак таке вираження є результатом лише напруженого взаємного творення. «Духовно-фізичний процес встановлення образу Бога у матеріальному людстві ніяк не може завершуватися сам собою, окрім нас ... Для початку достатньо пасивного сприйняття почуття, але після того необхідна діяльна віра, моральний подвиг та труд, щоб утримати за собою, зміцнити й розвинути цей дарунок світлої та творчої любові, щоб за допомогою його втілити у собі та в іншому образ Божий та з двох обмежених та

смертних істот створити одну абсолютну й безсмертну індивідуальність» [6, с.130-131].

Отже, у стані еротичної любові як любові-цілісності безсмертя особистості сприймається не як надія, а як глибинна віра. Саме любов-цілісність переводить надію на безсмертя у віру в нього. Безсмертя в такій любові відчувається з великою силою, тому що вона несе віру у вічну цілісність двох.

Любов-цілісність є тою реальністю, що дарує особистостям безсмертя спів-творення. Це безсмертя вже не просто однієї особистості, а особистостей, поєднаних у вільну цілісність, поєднаних спільним творенням. Безсмертя спів-творення є дещо більше, ніж безсмертя само-творення, але воно стає можливим лише як результат розвитку особистості через самотворення. Саме безсмертя співтворення і може бути назване дійсно екзистенціальним безсмертям особистості – безсмертям особистості у всій повноті її існування.

Повнота існування особистості можлива лише за межами її самотності. Звідси випливає закономірний висновок: безсмертя співтворення виступає дійсно екзистенціальним безсмертям особистості саме тому, що є надособистісним або метаособистісним феноменом. Це означає поєднання в ньому екзистенціально-особистісного та екзистенціно-комунікативного начал людського буття.

Третім – і найбільш універсальним – проявом любові є надеротична любов, яка виходить за межі егоїзму люблячої пари і відкриває андрогінній цілісності двох безодню навколишнього світу. Обрії такої любові окреслив В. Малахов: «Цілісність породжуваного любов'ю буття базується саме на граничній повноті розгортання стосунків між Я і Ти в усій притаманній їм свободі й відкритості. Ця цілісність не здатна

бути нічим іншим, як світом, котрий огортає люблячих, і разом з тим вона залишається окремим буттям у цьому світі – окремою щільно зчепленою молекулою досконалого людського спілкування» [7, с. 39].

Надеротична любов вбирає у себе всі попередні типи любові і може трансцендувати людину та людство у нову якість, яку М.Бердяєв та В.Соловйов означили як Боголюдство. Це людство, що сприймає стать не як розрив та ворожнечу, а як передумову єднання, передумову цілісності.

Виходячи зі всього сказаного, можна погодитися з Н.В. Хамітовим, що саме любов, а не спілкування є антитезою самотності [8]. Хотілося б лише додати, що це любов, передусім, в її надеротичній іпостасі.

Список використаних джерел:

1. Фромм Э. Искусство любить // Душа человека. – М.: Республика, 1992. – С. 109–178.
2. Фромм Э. Человек для себя. – Минск.: "Коллегиум", 1992. – 253 с.
3. Цит. по: Фромм Э. Искусство любить // Душа человека. – М.: Республика, 1992. – С. 109–178.
4. Унамуно М. О трагическом чувстве жизни у людей й народов // О трагическом чувстве жизни. – К.: Символ, 1996. – 416 с.
5. Бердяев, Н.А. Метафизика пола и любви. Самопознание: сборник. – Москва: Издательство «Рипол-Классик», 2014. – 224 с.
6. Соловьев Вл. Смысл любви. – М.: Азбука, 2016. – 352 с.
7. Малахов В. Етика. – К.: Либідь, 2000. – 384 с.
8. Хамитов Н.В. Одиночество женское и мужское. Опыт вживания в проблему. Издание 4-е, дополненное и переработанное. – К.: Атика, 2010. – 224 с.